

**ЕКСКУРСІЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ «КРАЄЗНАВСТВО»**

А. О. Корнус, О. Г. Корнус

a_kornus@ukr.net, zavgeogr@sspu.sumy.ua,

О. С. Данильченко

olena_danylchenko@ukr.net

С. І. Сюткін

siutkin-sergiy@ukr.net

Б. М. Нешатасв

geograph@sspu.sumy.ua

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна*

Сучасні виклики, які стоять перед вітчизняною освітою, вимагають всебічно розвинутого та якісно підготовленого до роботи в школі фахівця, у т.ч. і вчителя географії. В умовах сьогодення вчитель географії повинен оволодіти набором загальнокультурних та професійних компетентностей, необхідних для навчання та виховання учнів, які будуть мати базові знання та вміння, що є основою сучасного стандарту середньої освіти.

Однією з навчальних дисциплін, які запроваджені для викладання у вищих педагогічних закладах України, є краєзнавство, що формує у студентів знання про рідний край як природно-суспільну географічну систему. Важливість даної навчальної дисципліни не викликає сумнівів, адже знання своєї місцевості дає можливість вчителю географії на більш якісному рівні навчати учнів.

У XVII ст. видатний дидакт, якого називають фундатором основ методики викладання географії в Європі, Ян Амос Коменський виклав ідею про те, що навчати географії потрібно на основі вивчення рідного краю. Саме через призму знань про суспільство і природу рідного краю студенти мають добре засвоїти нові географічні факти. Не дарма, ми постійно згадуємо вислів В.П. Семенова-Тянь-Шанського: «Географія дивиться в телескоп, а краєзнавство – в мікроскоп» [5].

Роль краєзнавства у підготовці вчителя географії є дуже важливою ще й тому, що у всіх шкільних географічних курсах значне місце посідає краєзнавчий принцип навчання, який реалізується через проведення екскурсій, місцевих фенологічних спостережень,

туристичних походів тощо. Сутність даного принципу навчання полягає у встановленні взаємозв'язків між вивченням географії і знаннями, які учні отримують при дослідженні свого краю. Наприклад, у 6-му класі під час вивчення курсу «Загальна географія» учні спостерігають за змінами у природі свого краю та складають опис одного з природних комплексів своєї місцевості. При вивченні курсу «Географія материків і океанів» роль краєзнавчого принципу незначна, натомість особливо актуальним він є при навчанні географії у наступних класах. Зокрема, під час вивчення природних умов України у 8 класі в кожній темі застосовується краєзнавчий принцип – при розгляді тектоніки, рельєфу, кліматичних особливостей, водних ресурсів, ґрунтів, рослинності і т.д. У 9 класі, при вивченні галузей промисловості, потрібно робити акцент на промислових підприємствах свого краю. Крім того, навчальною програмою учням пропонується скласти туристичний маршрут для ознайомлення з цікавими об'єктами своєї місцевості [3].

Усе наведене вище підтверджує, що вивчення навчальної дисципліни «Краєзнавство» є надзвичайно важливим у системі підготовки кваліфікованого вчителя географії.

Мета статті – розглянути особливості викладання навчальної дисципліни «Краєзнавство» студентам напряму підготовки 6.040104 Географія* та спеціальності 014 Середня освіта (географія) у педагогічних університетах (на прикладі навчального процесу в Сумському державному педагогічному університеті ім. А. С. Макаренка).

Проблемам впровадження нових форм навчання географії присвячено багато наукових праць таких вчених-методистів, як Л. Булава, Л. Вішнікіна, В. Кістяківський, В. Корнєєв, М. Костриця, М. Криловець, Л. Круглик, О. Топузов, В. Яценко та ін.

При вивченні географії, краєзнавчі прийоми, зокрема екскурсії як методнавання активно застосовувались іще в XIX-XX століттях. Екскурсія являє собою цілеспрямований та заздалегідь запрограмований процес. Про актуальність впровадження екскурсій в географічне краєзнавство наголошував ще В. Кістяківський [2]. Були значні методичні напрацювання в цій області і екскурсія була визнана як особливий метод навчання, а Г. Ващенко [1] рекомендував вивчати всі явища природи і суспільної сфери із застосуванням екскурсійного методу.

І на сьогодні екскурсія є однією з найбільш доступних та ефективних форм організації навчального процесу. Застосування

даного методу навчання є особливо актуальним при вивченні навчальної дисципліни «Краєзнавство», яка викладається студентам 4 курсу денного відділення природничо-географічного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка.

Перед навчальною дисципліною стоять наступні завдання: ознайомити студентів-географів з особливостями різних напрямів географічного краєзнавства; детально вивчити природу та соціально-економічний стан Сумської області; розглянути краєзнавчу діяльність у регіоні.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати: основні методичні прийоми збору і узагальнення краєзнавчої інформації; історію заселення території області, її адміністративно-територіальний устрій; природні умови та ресурси, включно з геологічною будовою, рельєфом, корисними копалинами, кліматичними умовами, внутрішніми водами, рослинним тваринним світом; демографічну ситуацію, особливості розміщення населення, специфіку зайнятості населення, напрямки внутрішніх і зовнішніх міграцій; структуру господарського комплексу, особливості галузевої та територіальної структури галузей промисловості, сільськогосподарського виробництва; екологічну ситуацію в області, її природно-заповідний фонд.

До вмінь, якими повинен оволодіти майбутній фахівець, належать вміння аналізувати літературні, картографічні й статистичні дані про природу, населення, господарство, історію й культуру рідного краю; самостійно збирати й обробляти первинні краєзнавчі матеріали в географічних подорожах регіоном, краєзнавчих експедиціях; формулювати найбільш важливі регіональні географічні проблеми й визначати шляхи їх розв'язку.

На вивчення навчальної дисципліни навчальним планом відводиться 120 год., у т.ч. 40 год. аудиторних занять (20 год. лекцій і 20 год. лабораторних робіт) та 80 год. самостійної роботи студентів. Форма підсумкового контролю – залік.

Структура навчальної дисципліни наведена у табл. 1 [4].

При вивченні розділу 1 організовуються екскурсії в природу. Студенти проводять дослідження на місцевості, збирають краєзнавчий матеріал про природні ресурси і умови рідного краю. Оформлюють презентації та обговорюють матеріали дослідження. Під час вивчення теми 3 студенти відвідують Сумський обласний краєзнавчий музей, де знайомляться з історією рідного краю, особливостями заселення

території та побутом жителів. Про видатних людей, які відвідували наш регіон і проживали деякий час в ньому студенти можуть дізнатися у музеї А. П. Чехова та музеї П. Чайковського, який розташований поблизу м. Суми у смт. Низи.

Таблиця 1

Структура навчальної дисципліни

	Кількість годин			
	Усього	у тому числі		
		Лекції	Лабораторні роботи	Самостійна робота
Розділ I. Теоретичні засади краєзнавства. Фізико-географічна характеристика Сумської області				
Тема 1. Краєзнавство, його сутність і завдання. Організаційні форми краєзнавства.	4	2		2
Тема 2. Географічне положення. Адміністративно-територіальний устрій. Фізико-, економіко-, транспортно-, еколого-географічне положення.	2		2	
Тема 3. Історико-географічний нарис. Історія заселення території.	6			6
Тема 4. Історія географічних досліджень території рідного краю.	4			4
Тема 5. Природні умови та ресурси. Геологічна будова, рельєф та корисні копалини. Кліматичні умови. Внутрішні води. Найбільші річки та озера. Ґрунтово-рослинний покрив. Тваринний світ. Ландшафтна структура і фізико-географічне районування.	28	10	10	8
Розділ II. Економіко-географічна характеристика Сумської області				
Тема 6. Населення. Динаміка чисельності, демографічна ситуація, статево-вікова структура населення. Національний склад жителів. Особливості розміщення населення.	12	2	2	8
Тема 7. Господарський комплекс. Промисловість та її галузева структура.	12	2	2	8
Тема 8. Агропромисловий комплекс.	10	1	1	8
Тема 9. Транспорт і економічні зв'язки	10	1	1	8
Тема 10. Соціальна сфера.	11	1		10
Тема 11. Територіальна структура господарства.	6			6
Тема 12. Екологічна ситуація. Хімічне забруднення довкілля. Радіаційне забруднення. Природно-заповідний фонд області.	7	1	2	4
Тема 13. Топоніміка області та геральдика.	8			8
Усього годин	120	20	20	80

З метою вивчення форм рельєфу та геологічної будови регіону, для студентів організовується навчальна екскурсія за маршрутом Баранівка – Зелений Гай (в околицях м. Суми), у ході якої досліджуються найхарактерніші форми рельєфу своєї місцевості: русло річки, стариці, річкова долина та її елементи; еолові форми рельєфу – дюни, що знаходяться на I надзаплавній терасі, елементи яружно-балкового рельєфу на правому корінному березі.

На правому корінному березі р. Псел, поблизу села Зелений Гай, є відпрацьований крейдяний кар'єр, де відслонюються відклади верхньої крейди та палеогену, представлені білою крейдою, опокою та пісками. Дослідивши територію, студенти будують геоморфологічний профіль долини р. Псел та описують геологічний розріз відслонення у кар'єрі.

Паралельно з геолого-геоморфологічними дослідженнями, під час екскурсії вивчаються морфометричні характеристики р. Псел та описуються фізичні властивості річкової води. Також студенти вивчають будову ґрунтового профілю та механічні й структурні особливості ґрунту.

При вивченні розділу 2 є можливість детально дослідити промисловість м. Суми з відвіданням провідних промислових підприємств: ПАТ «Сумське науково-виробниче об'єднання», ПАТ «Сумський завод «Насосенергомаш» та концерн «Нікмас», Будинок моделей Петра Сороки, ВАТ «Взуттєва фабрика «Ремвзуття», ТОВ «Горобина» та ін.

При вивченні теми 6 студенти мають можливість відвідати управління статистики, де збирають статистичну інформацію про сучасну демографічну ситуацію в області, масштаби і напрямки міграцій, структуру зайнятості населення тощо.

У темі 12 значне місце посідає вивчення природно-заповідного фонду Сумської області, а отже, знову екскурсійний метод є провідним. На території м. Суми цікавими для відвідування будуть парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення: Сумський, Басівський та Веретенівський, ботанічні пам'ятки природи «Липова алея» на вул. Петропавлівський, ботанічний сад СумДПУ імені А.С. Макаренка та ін. Внаслідок вивчення ПЗФ студенти повинні створити буклети, в яких будуть представлені найбільш цікаві природні об'єкти.

З даної дисципліни навчальним планом передбачено 80 год. на самостійну роботу, яку можна організувати наступним чином.

Запропонувати студентам дослідити історію розвитку м. Суми, відібрати найбільш цікаві природно-рекреаційні, культурно-історичні та виробничі об'єкти і розробити пішохідний екскурсійний маршрут містом з презентацією своєї розробки. Оформити самостійну роботу у вигляді реферату та підготувати презентацію. Провести пробну екскурсію містом для відпрацювання навичок з організації краєзнавчо-туристичної роботи.

Ще одним видом студентської самостійної роботи є підготовка проекту-презентації «Моя мала Батьківщина, як об'єкт туристсько-рекреаційного призначення». У доповіді та презентації до неї студенти повинні навести комплексну характеристику населеного пункту та його околиць. Потрібно креативно підійти до підготовки цього завдання – виявити ту родзинку (природні особливості, історико-культурні об'єкти, об'єкти природно-заповідного фонду та ін.) своєї малої Батьківщини, яка б сприяла розвитку туризму у даній місцевості, а також розробити і представити маршрут екскурсії.

Таким чином, як впливає з проведеного дослідження, при вивченні курсу «Краєзнавство» екскурсійна форма навчальної роботи повинна бути провідною. Адже не дарма ми говоримо, що краще один раз побачити, ніж 100 разів почути. Саме цей метод навчання дає можливість студентам закріпити отримані в аудиторіях теоретичні знання, а безпосереднє (контактне) споглядання географічних об'єктів, полегшує перехід від конкретного до абстрактного мислення і навпаки, розширює світогляд молоді та формує пізнавальні здібності. А у практичній діяльності вчителя географії, як, до речі, й класного керівника, виробничі екскурсії, крім пізнавального аспекту, мають ще й профорієнтаційне значення.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів / Григорій Ващенко. – Видання перше. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.
2. Кістяківський В.В. Екскурсії в географічному краєзнавстві / В. В. Кістяківський. – К.: Рад. школа, 1941. – 93 с.
3. Навчальна програма «Географія» 6-9 класи. – [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/geograf-ekonot-6-9.pdf>
4. Робоча програма навчальної дисципліни «Краєзнавство» для студентів за напрямом підготовки 6.040104 Географія* додатковою спеціальністю 6.040102 Біологія* Спеціалізацією: краєзнавчо-туристична робота. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 8 с.
5. Семенов-Тянь-Шанський В.П. Район и страна. – М.: Госиздат, 1928. – 312 с.